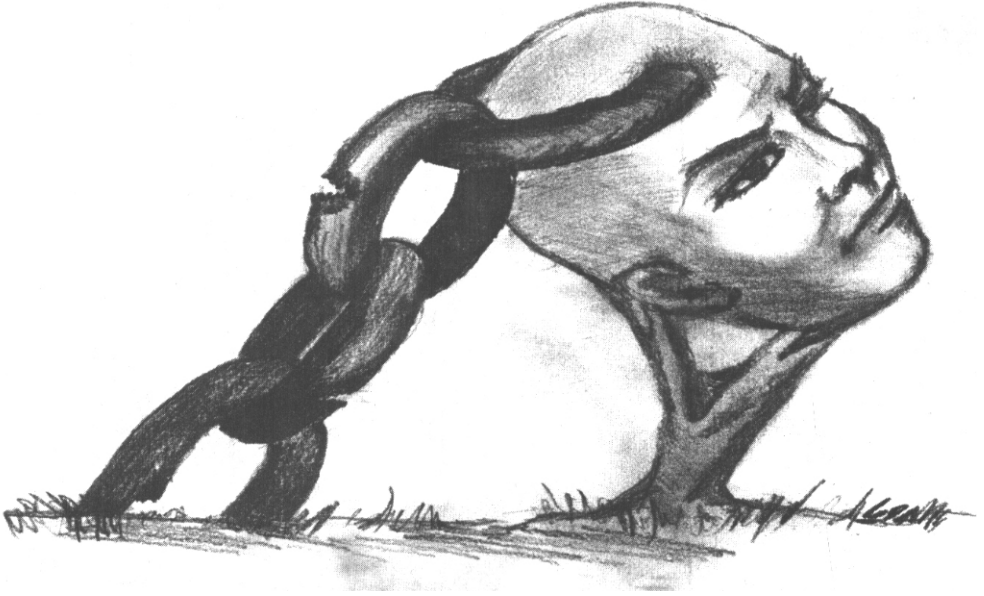

ژناني چالاک و کيشه کانيان (له روژه لاتي کوردستان)

دوکتور رويا تلووغي

له کومه لگايه کي نه ريتيدا ژن بوون بو خوي کيشه يه کي دژواره و دژوارتر له وهش چون ژني بوونه. رهنگه هم قسه يه تان لا سه ير بيت. له چاخي نوي بهرينه دا ئافره ت خاوه ني ريز و شکويه کي فراوان بوو. له رهوتي ژيان و بهرهمي کومه لگادا روئيکي ديار يکراوي بوو. کشت و کال و ئازه لداري ده کرد و له پيشه ده ستيه کاني وه ک گوزه سازي و جل و بهرگ دروستکردندا کاره کاني بهر چاو بوون و ئابووري ژياني بنه مالهي بهر پوهه دبرد. روونه که له م کات و قوناغه دا ژيان ژيانيکي ساده و ساکار بوو. نه و ده مه ي که ييلي ئاسني بهرهمهات و له ژياندا وه ده ر کهوت هيژ و تواناي جهسته ي ژن که متر بوو نه مه خوي فاکته ري بوو بو نه وه ي له گوره پاني ژيان و کار دوور خريته وه و پياو ده سه لات بگريته ده ست خوي و ئافره ت بگريته نه سيري مال. نه م رووداو گورانکارييه له ئوستووره کانيشدا رهنگي دا به وه و ئيلا هه ژنه کان ريز و شکويان هاته خواره وه. «ئسترک» ئيلا هه ي کويستان ده کريت به کويله و ئوستووره پياوانه کان ده سه لاتيان بهرين ده بيته وه. له و روژه وه تائه مرو ژن ناتواني وه ک مروئيکي خاوه ن ماف جيگاي خوي بدوزيته وه و به بي پسانه وه له چه وساننده وه دا به و مافه کاني پيشيل

ده کرین. له ژیر کاریگه ریتی ئهم رووداوه دا نهریتی ده خولقی که ئوستووره و
 حه کایه ته کانیا ن هیدی هیدی باوه ری به زین و ژیردهسته بوونی ژنان له گیان و زهینی
 ئافره تاندا جیگیر ده کهن و بیرو پای گشتی کومه لگا به م بوچوونه قابل ده کهن.
 کاریگه ریتی ئهم باوه ره گشتیه تا ئهمرپوش ههر دیاره و زور رهفتاری ناحهز به رامبه ر به
 ژنان بووه ته نهریت. سه رنجیک له دایک بوونی کچ بدهین. ده خوازی ئاوری له قوناغی
 پیش له دایک بوونیشی بدهین. به هوئی گه شه ی زانست و سه ره هلدانی سونوگرافیه وه
 ئیستا ئیتر چوئیه تی له دایک بوون و ره گه زی مندال ئاشکرا ده کریت له و کاته وه که
 ده رده که ویت که ره گه زی مندال کچه ئیتر خهم په ژاره دایک و باوک داده گریت و
 هوکاری بو خه فته و ئستریس ده خولقی دایک به هوئی ئهم فاکته ره وه دوچاری
 ناله باری ده روونی ده بیت و راسته وخو منداله که شی ده که ویت به ئهم شالاه. له
 لایه کی تره وه نهریته باوه کان ساله هایه وایان خستوته میسکی کومه له وه که پیاو
 ره گه زی بالا و جنسی یه که م و ژن ره گه زی ژیردهسته و جنسی دووه مه که وا بوو له
 دایک بوونی کوپر شانازییه و له دایک بوونی کچ مایه ی خه فته و سوو کایه تی.

زور جار ده بینین بو ئه وه ی کوپریک له دایک بیت ئافره ت ناچاره که چه ن دین جار
 سک و زا بکات.

ئاوه ز و زانست روونی کردوته وه که چوئیه تی ره گه زی نیر و می په یوهسته به
 کروموزمی X یان Y وه یه له ئیسیپی می پیاودا، که کامیان بتوانی بجیته هیلکه دانه وه و
 تیکلاوی بیت ئه وسا چوئیه تی ئه و ره گه زه ده رسکی. ههر چه نده ئهمه شتیکی زور
 ئاشکرایه به لام به داخه وه هیشتا زورن ئه و پیاوانه ی که ژن به تاوانباری ره گه زی
 مندال که ده زانن و ته نانه ت هه ره شه له ژن ده کهن ئه گه ر ئهم جاره کوپی نه بیت
 ته لاق ئه دریت.

له ناو بنه ماله شدا، کچ به روونی هه ست به جیاوازی خوئی و براکه ی ده کات. کوپر
 چونکی ده بیته پیاو، بویه ئازاده، به هیزه و مافی زورتره. ئه توانی له خوشکی خوئی بدات،
 ئه توانی هه لس و که وتی خوشکی له سه ر ئیجازه ی ئه و بیت، ئه توانی ئیش و کاریک
 نه کات له هه مان کاتدا خوشکی ده بی خزمه تی ئه ویش بکات. به شی چاکی چیشته که

هی کاکي برا بیتو ههر چوئیک حزی لی بوو هات و چوو بکات و دوست بگریت،
تهنانهت دوستی کچیشی هه بیت، به لام بو خوشکی ئەمانه هه مووی قه ده غه یه.
سه ره پای ئەمانه ش دایک و باوک کوره که یان زورتر خوش دهویت و وهک پالپشتی
بنه ماله ده زانن کچی فه قیر میوانیکه که ئەبیت بو خزمه تی پیاویکی تر له داهاتودا به
ناوی میرد په روه رده بگریت.

ئەمه له هه موو بنه ماله یه کدا هه یه و به هووی کلتووری بنه ماله کان له بریکیان
که مره نگره و له بریکدا پرره نگره. هه لبهت نابی چاوپوشی له بریک بنه ماله ش بکه یین
که ره فتار و هه لس و که وتیان له گه ل کچ هیمتتره و توند و تیزیان که متره. به لام
حه قیقه تیکی ئاشکرایه که ههر کچ به ره گه زیکی کهم ده سه لاتتر ده زانن و بهس
له گه لی میهره باترن.

کچ که دیته کومه لگاش ده بیینی قه د قه د مافی وهک پیاو نییه. تهنانهت له
خویندنگه ش ئازادی کورپکی نییه. بو نمونه له وه رزش کردندا ههر ده بی له ناو
حه وشی مه دره سه ش جل و بهرگی مانتو و مه قنه عه ی له به ردا بیت. بو به ئەو
ژهه رانه ی که کاتی عاره ق کردنه وه به هووی وه رزشه وه له جه سته ی دیته ده ر به هووی
ئو جل و بهرگه ناتوانی به ته واوی له جه سته بچیته ده ر و ئەبیته هووی بریک نه خوشی
پیستی و زوو ماندوو بوونی کچه که. ههر وه ها به هووی ئەوه ی کچ مه ودای حه ره که ت
و هه لبه ز و دابه زی زوری نییه له باری موقاوه مه تی ئیسقانه کانی و به رزی بالا و
قهوسی که مه ری زوربه ی جار کیشه ی هه یه.

هه میسه کاتی په روه رده کردنی کچ پیی دهوتری کچی سه نگین ئەوه یه سه ر
داخت، کهم قسه بکات، به دهنگی به رز قسه نه کات و پینه که نیت و... هتد.

ههر بو به کچ ده سه لمینن که باوه ری به خووی نه بی. بو وه ی کچیکي باش بیت
ئەبی ئەوه ی بیت که پیی دهوتری. ئەبی ئەوه ی بیت که بو ی په سند ئە کری.

ههر وه ها ده بینین زوربه ی کچان له شوینیکی به کومه ل قه د له روویان نایه بیر و
باوه ری خویمان ده برن و بریار بدن و ناتوانن به راحه تی له شوینیک که پیاوی زوری
تیدا بیت قسه بکه ن.

ئه گهر بنه ماله شمان هه يه كه جياوازي بو كچ و كور قايل نابن، بيگومان ژماره يان زور زور كه مه. ئه و كچه ئازايه ي كه له ناو ئه و بنه ماله دا پهروه رده ده بيت كه ديه ناو كومه لگا تووشى كيشه ئه بي. باوه رپى زور به ي كومه لگا به ژيرده سته بوونى ژنه، جا بو يه ئه م چه سته كچانه ليره دا هه ست به جياوازي به كى تال ده كهن.

ئه م روانگه نه ريتيه له زانكوش هه ر زاله. له كاتى شوو كردن يش به هه مان شيوه زاله. ئايا ديوتانه قه د كچيك بتوانى مافى هه لباردنى پياويكى بيت كه به ته واوى به ديه تى؟ دياره ئه بي مائل بيت ئايا كوره كه ديه داوا كارى يان نا؟ بو ئه وه ي عه بيه و سوو كايه تيه ئه گه ر خووى پياويكى به دل بيت. ناچه سه ر ئه و باسه ي كه وا چه مكى عه شق له ناو كومه لگاي به ستر او و نه ريتى ئيمه دا چه نيك بي نرخه و زور به ي ئه و عاشقانه به بي ناسينيكى قووله، زووش گر كه ي ئه كوژيته وه.

كچ كاتى شوو كردن له وان هيه له باوك سالارى و براسالارى برپيك (نه ك به ته واوى) رزگار بيت به لام ديه ژير ئالاي ميرد سالارى كه ئه و يش له وان هيه زور تر و توند و تيتر له باوك سالارى بيت. به داخه وه زورن ئه و ژنانه ي (ته نانه ت ژنى خوينه و اريش) كه ئيستاكه ش به ده ست ميرد ليمان ده درى. چيه ا دزايه تى نه ينى هه يه سه باره ت به ژن كه به هووى كولتوورى نه ريتى پياو سالارانه وه هه ر له لايه ن ژنه وه باسيشى ناكريت. ترس له ته لاق، نه بوونى سامانى ئابوورى، بي په نايى، ته نيائى، نيگاي خراپ و تيترى كومه لگا له سه ر بيه و ژن و سه رگه ردانى و په ريشانى مندا ل هه مووى ئه بيته هووى بيه ننگى و ته حه ممولى ژيانى كى پر له خه م و ئيش و په ژاره. له مال ميرد يش به داخه وه نه ك ژن مافى وه ك مروفيك نيه، زور جار كه سايه تيشى پيشيل ده كرى.

مه خابن له ناو ژنانى كارمه نديشمان كه م نين ئه و ژنانه ي كه ده سته كه وتى مانگانه شيان ميرده كه ي وه رى ده گرى يان ده بيت پيشكه شى ميرده كه يان كرى. زور ژنى كارمه ند ده بينين كه داها تى مانگانه ي خو يان (حقوق) و زيپر و موناتيان له گه ل ئه و ميرده ئه دن به مال يان ملك يان ماشين، به لام هيج به ش و دانگى ئه وان هه ي ژنه كه نيه و هه مووى به ناوى ميرده.

لیره دا ده بی مافی ئه و بنه ماله تایه تانهش بیاریزین که ئه م دیارده له وانا به دی
ناکری و زوریش ریژی ژن ده گرن بهس به داخه وه زور که من.

شتیکی تریش که پیویسته باسی بکری ئه وه یه که ژنانی ئیمه چ خوینده وار، چ
نه خوینده وار، چ کارمهند و چ کابان مه جبوورن هه موو ئیش و کاری مال به ته واوی
ئه نجام بدن که به داخه وه له روانگهی پیاوه وه وه ک وه زیفه یه کی دابه شکراو بو ژن
سه یر ده کری و قیمه تیشی نییه، به هو ی سهخت و سه نگین بوونی کاری ماله وه زور جار
ژنانی ئیمه تووشی ئیش و ئازاری ئیسقانه کانیان ده بن، وه کو دیسکی که مه ر، ئارتروز،
سیاتیک، پووکی ئیسقان، روماتیسم و زور نه خووشی تر.

هه ر وه ها که له سه ره تای وتاره که باس کرا زور شتی ناحه ز سه بارهت به ژن بوته
نه ریت و چوته باوه ری گشتی کومه ل ئه م نه ریتانه له زور شوینا وه ک زنجیر ده ست و
قاچی ژنان ده به ستنه وه و ئه سیری ده که ن. ئه م کولتوور و نه ریته وای کردووه که
زور به ی ژنان به م چه شنه ژیانه ی خو یان رازین و باوه ریان ئه وه یه که چاره نووسی ژن
هه ر ئه مه یه و ده بی رازی بن و ده نگ نه که ن ده بی تیکووشن له روانگهی په سندی
پیاوه ژنی چاک بن.

به لام ئیمرو ئیتر سه ره ده می بیل ئاسن نییه، توانایی به زوری فیزیکی جهسته نییه
و ئه وه ش روونه که عه قلی ژن و پیاو هه یچ جیاوازیکی نییه و ئیستا که توانایی به
زانایی یه. ئاستی خوینده واری و زانایی ژنیش چووته سه ر. به لام پچرانندی زنجیره کانی
ئه و نه ریت و کولتووره چند هه زار ساله کاریکی ساده و ساکار نییه و پیویستی به ئال و
گورپکی قووله له کولتووری کومه لگادا. ئه بی رچه ی ناحه زی زور له م نه ریته کونانه
بشکیت هه رچه ند به های سه نگینه و به یه ک که س و دوو که س ناکری و هیمه تیکی
گشتی ژنان و پیاوانی پیویسته.

له م کومه لگادا بیگومان ژنانیک ده بینین که ژیر دهسته بوون و جنسی دووهم
بوونیان قبول نییه. خو یان به که متر له پیاو نابین و خوازیاری ئازادی و به رابه رین،
بهس له وانیه بو زور شتی سه ره کی مه جبوور بن رچه بشکینن.

یه کهم دژایه تی ئەم چهشنه ژنه رچهشکینانه، خودی ژنان دهیکهن. ئەو ژنانە ی که چاره نووسی رهشی خویان به شتیکی سهلماو و دروست دهزانن و کویله تی خویان قبول کردوو.

پیاوان زور به چالاکی دینه یارمه تی ئەو چهشنه دژایه تییه و به کهلک وهگرتن له تۆمهت زوو دهست ده کهن به گلاو کردنی رای کۆمه ل سهبارت به ژنانی رچهشکین. یه کهم شت دهلین ئەم ژنانه مه به ستیان له ئازادی رووت بوونه وه و جل و بهرگی ناجوره. ئەم چهشنه قسه هی فکریکی لاوازه که له دنیای خویدا ژن بهس به له شیک دهزانی و هیچی تر. بیگومان سه ره کیتیرین نیشانه ی ئازادی بو ژنانی رچهشکین، ئازادی بیروپرا و ده برپینه، نه ک رووتی. دووهم دهلین ئەمانه ژنه کانیشمان لی روودار ئە کهن. بو وشه ی رووداری دیاره له بناغه یدا مه به ستیان له ئاگاداری ژنه کانیه له مروف بوون و مافه کانی له ژیاندا.

سییه م ئەوه ی تۆمه تی ئەخلاقی و سیاسی و هه رچی بو یان ئاماده بکریت ئاراسته ی ژنانی رچهشکین ده کهن. بریک هه ر هیچیان پینه کری، کاتیک جه سارتی ژن ده بینن و خویان ئەو جه ساره ته له خویان نابینن، جه وه که به م شیوه ژهه راوی ده کهن که: ”کاکه له وانیه پال و پشتی گهرمه و به شوینیکه وه بهنده بویه ئەویری!”

چواره م ئەوه یه که له ورد کردنی که سایه تی و ته حقیری ژن کهلک وهرده گرن و بو دهرفه تیک ده گهرن که که مترین خه تایه ک لهو ژنه بینن و بیکهن به کیشه یه کی گه وه.

به لام شیوازی بریک له ژنان و پیاوانی روشنبیر شیوه جیاوازه. به داخه وه بریک له ژنانی سه ره که وتوو له بواره کانی جیاوازی کۆمه لگا تاقه تی بینینی که سیان غهیری خویان نییه و به شیوازیکی هه سوودانه ریگری له سه ره که وتن و بهرچاو که وتنی ژنه کانی تر ده کهن.

دهسته یه ک له پیاوانی روشنبیر شیوه دین و له ریگای ئافه رین وتن کهلک وهرده گرن. سه باره ت به ئازادی بو ژن چیها که نالین؟ به لام ئەم ئازادییه که باسی ده کهن بهس له قسه دایه و ئیستا ئەم قسه ره نگا وره نگانه نه چوته میشک و بیرو

باوه‌ری خوشیان. تهنانهت ئه‌گه‌ر سه‌رنجی بنه‌ماله‌کانیان بدهین ده‌بینین ژن و دایک و خوشک و کچیان به ته‌واوی بی به‌شن و چه‌وساوه‌ن.

بریکی‌تر له‌م روشنبیرنمایانه له‌گه‌ل ئافه‌رینه‌کانیان ده‌ست ده‌که‌ن به‌په‌ندی نه‌ریتی له‌قالبی وشه‌ی مودیرن و به‌م چه‌شنه‌زه‌خت خستنه‌سه‌ر که‌سایه‌تی ئه‌م ژنانه، له‌وانه‌یه‌بریک مافی ژن به‌مافی ئازادی له‌ش بزائن و ته‌نیا نیشانه‌ی روشنبیری و مودیرنییه‌تی خوشیان له‌ئازادی بو‌بریک کار بنوینن. شکتان نه‌بی ئه‌م چه‌شنه‌مودیرنانه له‌هموو سه‌له‌فیه‌کان سه‌له‌فیترن. زور جیگای داخه‌که‌سیک خو‌ی به‌روشنبیر بزانیته، به‌لام نه‌یتوانیی سه‌ره‌کیتترین چه‌مکی مرو‌قایه‌تی واته‌به‌مرو‌ف ناسین و ساحه‌بی ماف ناسینی ژن له‌میشک و باوه‌ری خو‌ی و له‌بنه‌ماله‌ی خویدا قبول کات و له‌ولاشه‌وه‌بیته و نوسخه‌بنووسی بو‌رزگاری کومه‌لگا، مه‌گه‌ر کومه‌لگا بریتی له‌م بنه‌مالانه‌نییه؟

ئه‌و روشنبیره‌ی که‌ئازادی ژن به‌س له‌ئازادی له‌ش بزانیته (هه‌لبه‌ت به‌س بو‌ژنانی‌تر) نه‌ک روشنبیر نییه‌به‌لکو نه‌خوشه‌.

دیاره‌ئازار و ئیشی ژنانی رچه‌شکین که‌م نییه‌. به‌س ئه‌وه‌ی گرنگه‌باوه‌ر به‌خو‌بوون و ئیمان به‌رزگارییه‌. ئه‌بی ژنان و پیاوانی خاوه‌ن بیرو‌رای راسته‌قینه‌سه‌بارته‌به‌مرو‌قایه‌تی ژن، یه‌ک بگرن و تیکرا ده‌ست بکه‌ن به‌خه‌باتیکی هه‌مه‌لایه‌نه‌بو‌ئال و گورپیکی قبول له‌کولتووری کومه‌لگادا. دیاره‌زانسته و ئاگاهی رو‌لیکی هه‌ره‌گرنگی هه‌یه‌له‌م بواره‌دا. ژنانی رچه‌شکین ئه‌بی به‌جه‌ساره‌ته‌وه‌بوونی خو‌یان له‌مه‌یدانی رامیاری و ده‌سه‌لات و ئه‌ده‌ب و هونه‌ر و روشنبیری سه‌لمینن و هه‌تا زیاتر زه‌خت و فیشار دیته‌سه‌ر موقاومتر بن.

سه‌رکه‌وتن هه‌میشه‌پیوستی به‌مرو‌قی ئازا و نه‌ترسه‌ئه‌گه‌رچی به‌های سه‌نگین بیت. ژنانی رچه‌شکین به‌دوو‌بالی جه‌ساره‌ت و باوه‌ر به‌خو‌ه‌لده‌فپن و سه‌ر ده‌که‌ون.